

РОЗДІЛ 6 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'1

НЕМОДАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ МОДАЛЬНИХ ПРЕДИКАТИВ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

UNMODAL MEANINGS OF MODAL PREDICATES OF UKRAINIAN, RUSSIAN, ENGLISH LANGUAGES

Боговик О.А.,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри філології та перекладу
Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна*

У статті було розглянуто випадки послаблення модальними предикатами їхньої власної модальної семантики у разі «втрати» інфінітива основного дієслова і приєднання іменникових додатків до предикатів. Залежно від низки факторів модальні значення можуть як послаблювати модальні значення, так і повністю їх втрачати. Метою дослідження, перш за все, визначаємо опис тих немодальних лексичних значень модальних предикатів, які мають систематичний, регулярний характер в українській, російській, англійській мовах. На синтаксичному рівні було виокремлено дві основні групи, та окреслено характер вживання модальних предикатів у межах цих груп.

Ключові слова: предикат, модальний предикат, синтаксичний рівень, немодальні значення, мовні категорії.

В статье были рассмотрены случаи ослабления модальными предикатами их собственной модальной семантики в случае опущения инфинитива смыслового глагола и присоединения предметных дополнений к предикатам. В зависимости от ряда факторов модальные предикаты могут как ослаблять модальные смыслы, так и полностью утрачивать их. В цели настоящего исследования входит, в первую очередь, описание тех немодальных лексических значений модальных предикатов, выражение которых носит систематический, регулярный характер в украинском, русском, английском языках. На синтаксическом уровне было выделено две основные группы, и охарактеризовано употребление модальных предикатов в этих группах.

Ключевые слова: предикат, модальный предикат, синтаксический уровень, немодальные значения, лингвистические категории.

Variations of modal predicates' weakening of their modal meaning were analyzed in the article. The cases of main infinitive coreferential and prepositional object addition to the predicates were described. Depending on several factors modal predicates can ease modal senses or become irrelevant entirely. Primarily, the aim of current study is to describe some unmodal lexical meaning of modal predicates. Their expression has systemic and regular nature in Ukrainian, Russian, English languages. There were two main groups marked on the syntax level. Usage of modal predicates in these groups was characterized in this article.

Key words: predicate, modal predicate, syntax level, unmodal meaning, linguistic category.

Постановка проблеми. У статті досліджуються випадки втрати модальних сенсів предикатами, які набувають певного значення унаслідок приєднання не дієслівних форм, а саме іменникових складових із локативним значенням і прямих додатків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання функціонування модальних предикатів присвятили свої наукові розвідки як вітчизняні, так і закордонні лінгвісти, а саме: І. Вихованець, В. Гак, К. Городенська, О. Есперсен, Дж.Р. Серль, Д. Гордон, Дж. Лакофф, Ф. Кіфер, Р. Конрад, О. Беляєва, Т. Булигіна та інші вчені. У дослідженнях згаданих науковців немає єди-

ного трактування категорії модальності, окреслення внутрішньої структури поля модальності, способів її вираження, співвідношення модальності з іншими мовними категоріями, так само як «немає загальної думки про співвідношення модальності і предикативності, модальності і комунікативних типів речення, зв'язку модальності із запереченням і вираженням емотивно-експресивних значень» [3, с. 1]. Зауважимо, що згадані вище класифікації не віддзеркалюють усієї специфіки організації досліджуваного терміна й певним чином нівелюють уже утрадиційнену практикою лексикологічних розвідок типологію вербативів за якимось одним основним

критерієм. Доводиться констатувати відсутність єдиного підходу до визначення статусу й місця модальних дієслів у системі вербативів.

Через відсутність загального потрактування модального значення виникає питання визначення категорії модальності та її відношення до семантичної, синтаксичної або лексико-граматичної категорій. Наприклад, є погляди на категорію модальності як на «власне мовну категорію» [4], синтаксичну категорію [10, с. 95–124; 13], семантичну категорію [15], лексико-граматичну категорію [12], категорію мислення / свідомості [9]. Прагненням до синтезу граматичної та лексичної семантики позначена типологія предикатів Н. Арват. Вона об'єднує предикати у два різновиди: статальні (предикати буття, існування, належності; неіснування чи відсутності; стану; сприйняття, відношення та детермінації; предикат модальний чи модальних відношень та інші) та активні предикати (дії, руху, процесу) [2].

Незважаючи на неоднорідність думок, ми погоджуємося із думкою мовознавця В. Виноградова про те, що «категорія модальності речення належить до числа основних, центральних мовних категорій, яка у різних формах віднаходиться у різносистемних мовах» [7, с. 57].

Постановка завдання. Наше дослідження стосується насамперед випадків втрати інфінітива, які уживаються із модальними предикатами, і визначення специфіки конструкцій таких речень.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про немодальні значення модальних предикатів, варто зазначити про концепцію розуміння модальності. У статті модальність розглядається з погляду «вузької» концепції її розуміння. Розглядаючи як модальні значення можливість, необхідність і бажання, такі предикати зараховуюмо до модальних незалежно від їхніх граматичних характеристик.

Визначаємо багатозначність характерною рисою виокремлених предикатів: окремо від власних модальних значень такі предикати здатні до вираження певних лексичних і граматичних значень, яких не зараховують до модальних, що зумовлено їхньою локацією на межі граматики та лексикології.

Серед основних характеристик конструкцій, що досліджуються, виокремлюємо такі: ступінь демодалізації модального предиката, який уживається без інфінітива основного дієслова; домодальні та постмодальні значення таких предикатів; тип «втраченого» інфінітива та його вплив на ступінь демодалізації модального предиката.

Дослідження ілюстративного матеріалу, відібраного із творів художньої літератури, виявили випадки уживання модальних предикатів із неінфінітивними формами смислових дієслів, а саме – з іменниками. Такі випадки уживання зараховуюмо до немодальних, наприклад: «*Я хочу додому, до матері*» (Василь Бережний); «*Не хочу війни с Русью, но требую берега Иртыша в свое владение*» (Лидия Чарская); “... *and if a smart young colonel, with five or six thousand a year, should want one of my girls I shall not say nay to him...*” (Jane Austen). Отже, конструкцію *модальне дієслово + іменник* зараховують до немодальних, яка уживається для опису внутрішнього стану суб'єкта. Натомість приклади, які ілюструють конструкцію *модальне дієслово + інфінітив*, можна зараховувати до модальних за умови розуміння значення бажання як модального: «*Дуже хочу побачити той Центрум!*» (Василь Бережний); «*Жалуйся и ругай хана, что обижаает он тебя, что казнить хочет за измену, а людей в лесу засади*» (Лидия Чарская); “*You dislike an argument, and want to silence this*” (Jane Austen). Варто зауважити, що у наведених вище прикладах зміни сенсу повідомлюваного майже не відбувається. Адже «втрачений» інфінітив досить легко відновити за допомогою контексту, тобто в таких реченнях повна демодалізація смислових дієслів не відбувається.

Однак варто зазначити про випадки, за яких таке «відновлення» є неможливим. Наприклад, у реченнях типу: «*Нарешті його обійми прийняті, і якщо красуня полюбила бідолаху як мужа, то ще більше вона його полюбила як дуже смачну дичину*» (Юрій Винничук); «*Она любила меня, повелительница*», – тихо произнесла остячка» (Лидия Чарская); “*I love children*”, she told Kai” (Sidney Sheldon), предикат «любити» не виражає модальності, а перебуває в семантичному полі емоційно-чуттєвих станів. Отже, демодалізація модальних предикатів у таких конструкціях, як *модальний предикат + іменниковий додаток*, заслуговує на особливе вивчення, але не залишається єдиним у полі зору мовознавців. Адже є різні типи немодальних значень модальних предикатів, які контекстуально відбуваються у різний час здійснення мовленнєвого акту. Тобто йдеться про домодальні та постмодальні значення модальних предикатів. У роботах науковців, які вивчали це питання, наводяться приклади використання таких предикатів без інфінітива основного дієслова [20; 22]. Домодальні значення сприймаються як вихідні / первинні або лексичні, внаслідок розвитку яких отримуємо модальні сенси. Постмодальними називаємо значення, які

виникли у більш пізній період розвитку мови внаслідок демодалізації модальних предикатів.

До домодальних зараховуємо предикати з ядерним значенням знання в англійській мові. Наприклад, дієслово *can* на певному етапі свого розвитку отримало «правильні» форми відмінювання й уживається в сучасній англійській мові як домодальний вербатив із значенням *get to know, learn, study* [20, с. 323; 22, с. 202]. До постмодальних зараховуємо такі: *любити читати* (укр.), *любить читать* (рос.), *love to read* (англ.).

Наступна конструкція, яку варто згадати у нашому дослідженні, містить модальний предикат та інфінітив, який «втрачається», але легко відновлює своє значення в контексті. Варто розрізнити «втрагу» та «облігаторність / невживаність» інфінітива. У випадках із еліпсисом інфінітива йдеться про зафіксовані випадки уживання інфінітива із модальним предикатом, якщо ж такі конструкції є діяроночно первинними, таке твердження є помилковим.

На синтаксичному рівні виокремлюємо дві основні групи із «втрагою» інфінітива: 1) *модальний предикат + іменникові складові із локативним значенням і 2) модальний предикат + прямий додаток*.

Перша група, речення якої будуються за схемою *модальний предикат + іменникові складові із локативним значенням*, представлена у досліджуваних мовах неоднорідно. Наприклад, у сучасній англійській мові еліпсисів такого виду зафіксовано не було. Натомість у староанглійських текстах таке вживання є природним: *Ðēos Bōc Sceal Tō Wiozoraceastre – Ця книга повинна бути надіслана у Вустер* [19]. Дієслово *sceal* (інф. *sculan*, сучасне модальне дієслово *shall*) без використання інфінітива уживається із локативом кінцевого пункту призначення. Для конструкцій такого типу характерне приєднання до модального предиката локативу без зазначення інфінітива вербату руху. Семантика «втраченого» предиката в таких контекстах легко відновлюється з аналізу вокативної складової контексту. Тобто якщо вербату уживається із семантикою початку руху, то на це вказують складники-локативи, які вживаються із модальним предикатом. Так само відбувається і в разі, якщо локатив вказує на кінець руху. Власне, здебільшого «втрачений» інфінітив легко відновити із контексту саме тому, що іменникові складники-локативи виступають одним з основних актантів еліптованого дієслова. Наприклад, проблематично знайти варіанти на кшталт *мені потрібно з університету* у мовах, що зіставляються. Натомість локативи із зазначенням

кінцевого пункту трапляються досить часто: *мені потрібно до університету*.

Семантична структура речення залежить від дієслівного предиката, а семантика предиката впливає на кількість субстанційних синтаксем, які може містити елементарне просте речення. Загальна кількість валентно зумовлених компонентів є одним із класифікаційних критеріїв предикатів. Конструкція *модальний предикат + іменникові складові із локативним значенням* передбачає сполучення з іменниковими синтаксемами у функціях суб'єкта дії, об'єкта дії, адресата дії, вихідного пункту руху і кінцевого пункту. Такі предикати зараховують до п'ятивалентних, і вони вступають у смисловий зв'язок із трьома лексичними класами іменників. Український мовознавець І. Вихованець зазначає, що речення з п'ятивалентними предикатами є непоширеним явищем, тож здебільшого речення із зазначенням і вихідного пункту руху, і кінцевого пункту руху трапляються досить рідко [8].

До вербативів, які мають обидві валентності – початок руху та кінцевий пункт – зараховуємо ті, що мають семантику «йти / піти»: *Я йду з дому до школи* (укр.); *Я иду из дома в школу* (рос.); *I go from home to school* (англ.). Хоча варто зауважити, що речення із зазначенням лише початку руху, без вказівки на кінцевий пункт трапляються досить рідко. Можливо, конструкції типу *модальний предикат + іменник із локативним значенням початку руху* видаються здебільшого дивними саме через обмеженість їх уживання із вказаними вербативами. Пояснити таке обмеження щодо згаданої конструкції можна явищем інкорпорованості [16, с. 67–69]. Натомість деякі вербативи уживаються з актантами, які виражені експліцитно та імпліцитно містяться у семантичній структурі дієслова. Наприклад, речення *Він приїхав додому / у Київ* (укр.); *Он приехал домой / в Киев* (рос.); *I came home / to Kyiv* (англ.), навіть за відсутності зазначеного конкретного кінцевого пункту сприймаються із семантикою «приїхав / приїхала сюди». Такі уживання, напевно, можна пояснити тим, що лексеми, які мають експліцитне вираження в цих контекстах, конкретизують значення, яке вміщується в дієслові імпліцитно. Отже, для вербативів *йти / приходити* (укр.), *идти / приходит* (рос.), *go / come* (англ.) більш природним видається вживання із зазначенням кінцевого пункту руху, адже валентність початку пункту руху вміщена у структуру вербату. Саме тому найбільш релевантним для дієслів такого типу є приєднання іменникові складової із семантикою кінцевого пункту руху.

До другої групи зазначених предикатів – модальний предикат + прямий додаток – зараховуємо, наприклад, вербативи можливості, які вживаються із семантикою володіння знаннями. Наприклад, в українській мові зафіксовано вираз *вміти пісню*, тобто *знати пісню*.

Друга група налічує більшу, порівняно з першою, групу вербативів, що «втрачаються», за вживання модального предиката. У зазначеній групі виокремлюємо найбільш регулярні види «втрати» інфінітивів і периферійні, або оказіональні, випадки. До найбільш частотних випадків можна зарахувати такі: «*Ми хочемо в ашрам*» (Юрій Винничук); «*Хотите кофе? - наконец-то спросила Галина*» (Сергей Довлатов); «*I need a home telephone number for Dr. Paige Taylor*» (Sidney Sheldon). Такі словосполучення характе-

ризуються вживанням із значенням «хотіти придбати або використати об'єкт» [1, с. 447–448]; «*Да не хотите ли вы в гусары?*» (Михаил Загоскин). Семантично таке речення сприймається як *Чи не хочете ви стати гусаром?*

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що предикат зазнає меншого ступеня деморалізації в тому разі, коли «втрачений» інфінітив легко відновити з контексту. Наприклад, модальне значення вербативів із семантикою руху майже не зазнає послаблення. Випадки, за яких модальні дієслова набувають чуттєво-емоційної семантики, повністю втрачають первинне значення. Подібні ситуації описують випадки немодального використання модальних предикатів з іменниковими додатками, які належать до домодальних і постмодальних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. М., 1995. С. 447–448.
2. Арват Н.Н. Компонентный анализ семантической структуры простого предложения: текст лекций. Черновцы: Черновицкий ун-т, 1976. 68 с.
3. Беляева Е.И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в ... английском языке: автореф. дисс. ... докт. филол. наук. М., 1988. 32 с.
4. Беляева Е.И. Функционально-семантическое поле модальности в русском и английском языках. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1985. 179 с.
5. Бережний В.П. По спіралі часу. К.: «Дніпро», 1978. 384 с.
6. Бондаренко В.Н. Виды модальных значений и их выражение в языке: автореферат дисс. ... канд. филол. наук. М., 1977. 28 с.
7. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. М., 1975. С. 57.
8. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: «Наук. думка», 1992. 220 с.
9. Галкина-Федорук Е.М. Суждение и предложение. М., 1956. 73 с.
10. Гулыга Е.В. Модальность сложноподчиненного предложения (на материале совр. немецкого языка). Ученые записки МГПИ им. В.И. Ленина. М., 1959. Т. 62. Вып. 1. С. 95–124.
11. Довлатов С.Д. Чегодан. М., 2011. 160 с.
12. Докулил М. К вопросу о морфологических категориях. ВЯ. 1967. № 6. С. 3–16.
13. Ермолаева Л.С. Система средств выражения модальности в современных германских языках: на материале немецкого, английского, шведского и исландского языков: автореферат дисс. ... канд. филол. наук. М., 1964. 36 с.
14. Загоскин М.Н. Рославлев или Русские в 1812 году. М.: Изд-во: «Правда», 1985. 384 с.
15. Колшанский Г.В. О содержании языковой категории модальности. ВЯ. 1961. № 1. С. 94–98.
16. Падучева Е.В. Имплицитность в лексике: позиция за кадром, инкорпорированные участники, дейкисис, наблюдатель. Семантико-дискурсивные исследования языка: эксплицитность/имплицитность выражения смыслов. Калининград, 2006. С. 67–69.
17. Чарская Л.А. Грозная дружина: ист. повесть: о походе Ермака. М.: «Современник», 1994. 286 с.
18. Austen J. *Pride and Prejudice*: книга для чтения на английском языке. Санкт-Петербург: «КАРО», 2015. 480 с.
19. Lehnert M. *Poetry and Prose of the Anglo-Saxons*. Berlin, 1955. P. 36.
20. Plank F. The modals story retold. *Studies in Language*. 1984. № 8. P. 323.
21. Sheldon S. *Nothing Lasts Forever*. UK edition, HarperCollins, 2012. 370 p.
22. Warner A. R. *English Auxiliaries: Structure and History*. Cambridge: Cambridge University Press. 1993. P. 202.